

obrascheniya 21.02.2014; Kotarbiński T. *A treatise on the good work* / T. Kotarbiński. – Warsaw, 1984.

6. Austin J.A. *How to do things with words* / J.A. Austin. – Oxford, 1980; Dridze T.M. *The activity and structure of social communication* [Tekstovaya deyatelnost v strukture sotsialnoy kommunikatsii. Problemy semiosotsiopsihologii] / T.M. Dridze. – M. : Nauka, 1984; *Functionalism in Linguistics* / Ed. By Dirven and V. Fried. – Amsterdam ; Philadelphia, 1987; Hausenblas K. *The construction of linguistic display of the style* [Výstavba jazykových projevů a styl] / K. Hausenblas. – Praha 1971.

7. *Analysing media texts* / Ed. By M.Gillespie and J.Toynbee. – Oxford, 2001. Bell A. *Approaches to Media Discourse* / A. Bell. – London, 1998; Dobrosklonskaya T.G. *The study of media texts* [Voprosy izucheniya mediatekstov] / T.G. Dobrosklonskaya. - M. : URSS, 2005. Duskaeva L.R. *Dialogic nature of newspaper speech genres* [Dialogicheskaya priroda gazetnykh rechevnykh zhanrov] / Duskaeva Liliya Rashidovna / Pod red. M.N.Kozhinoy. – Izd. 2-e, dop., ispr. – SPb, 2012. – 274 s.; Kita M. *Radio Discourse* / M. Kita // *Style of contemporary Polish. Polish style guide* / Ed. E. Malinowska, J. Nocoń, U. Żydek-Bednarczuk. Kraków, 2013; Loewe I. *TV Discourse* / I. Loewe // *Style of contemporary Polish. Polish style guide* / Ed. E. Malinowska, J. Nocoń, U. Żydek-Bednarczuk. – Kraków, 2013.

8. Prohorov E.P. *Intoduction to the theory of journalistics* [Vvedenie v teoriyu zhurnalistiki] / E.P. Prohorov. – M., 1998. – S. 38.

9. Kupina N.A. *Language building : from the system of ideologemes to the system of culturemes* [Yazykovoie stroitelstvo : ot sistemyi ideologem k sisteme kulturem] / N.A. Kupina // *Russkiy yazyk segodnya*. – 2000. – Vyp.1 ; Chudinov A.P. *Political linguistics* [Politicheskaja lingvistika] / A.P. Chudinov. – M., 2007.

Дата надходження до редакції – 10.03.2015 р.

Дата затвердження редакцією – 31.03.2015 р.

УДК 81'27

Черненко Г.А.

ВИДИ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ ЗА ТИПОМ СТИГМАТИЗОВАНОГО ОБ'ЄКТА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. Статтю присвячено мові ворожнечі в мас-медіа. Автор виокремлює і характеризує її типи залежно від

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

стигматизованих об'єктів – соціальних груп, проти яких спрямовані упередження українського суспільства і які стають мішенню різноманітних дискримінаційних комунікативних стратегій і тактик. Зауважено, що якщо мовні вияви упередження по відношенню до соціальних груп, виділених за гендерною та національною ознакою, до певної міри усвідомлені й досліджені на пострадянському просторі, то дискримінаційні настанови щодо деяких вікових категорій, людей з нестандартною зовнішністю, фізичними особливостями, певних соціальних верств, одинаків, дітей із неповних родин залишаються поза увагою лінгвістів. Мовним матеріалом слугували тлумачні словники сучасної української мови, тексти Інтернет-ЗМІ та розмовне Інтернет-мовлення 2000-х рр.

Ключові слова: мова ворожнечі, стигматизована соціальна група, упередження, дискримінація, дискримінаційні комунікативні стратегії і тактики.

Інформація про автора: Черненко Ганна Анатоліївна – кандидат філологічних наук; науковий співробітник Інституту філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Chernenko H.A.

KINDS OF HATE SPEECH BY STYGMATIZED OBJECTS IN MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Abstract. *The article is devoted to the hate speech in media. The author distinguishes and describes in general its types depending on stigmatized objects, i.e. those social groups which various prejudices of Ukrainian society of the beginning of XXI century are directed against. They are also the targets of different discriminative practices including those embodied in verbal forms in the Ukrainian vocabulary fixed in dictionaries as well as in colloquial speech and texts. Though it was proved that discriminative practices are similar for any persecuted object, but the thematic context, formation history, means of their verbalization vary and are determined by the type of target stigmatized group. Thus the proposed descriptions are to make these prejudices more visible, to ease their identification and as follows their deconstruction and refutation for societies and investigators. One must admit that there are only two kinds of prejudices really recognized and studied in Ukraine. These are ones directed against women (researched by H. Starostenko, L. Stavytska, O. Taranenko) and national minorities (monitored in Ukraine mainly by media experts not scientists). The author includes to the sphere of linguistic interests many other types of*

hate speech, which has stayed out of sight in Ukrainian linguistics till now. There have been distinguished discrimination languages entries and speech practices against social groups selected on the basis of gender (women, sexual minorities, modern men – is forming just now), age (children, senior people), health (physical and mental: people with limited abilities), look, beauty (people whose look differs from an actual standard), social status (too rich, too poor, some professions), home location (in Ukraine relevant are dichotomies "village – city", "capital – province", "downtown – outskirts"), matrimonial status (singles, divorced women, children from a single-parent family). The investigation is based on the Ukrainian explanatory dictionaries and analysis of the raw material extracted out of the Ukrainian Internet mass media texts and Internet colloquial speech of 2000th.

Keywords: *hate speech, stigmatized social group, prejudice, discrimination, discriminative communication strategies and tactics.*

Information about author: *Chernenko Hanna Anatolijivna – PhD, research stuff member of the Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Черненко А.А.

ВИДЫ ЯЗЫКА ВРАЖДЫ ПО ТИПУ СТИГМАТИЗИРОВАННОГО ОБЪЕКТА В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация. *Статья посвящена языку вражды в масс-медиа. Автор выделяет и характеризует его типы в зависимости от стигматизированных объектов – социальных групп, против которых направлены предубеждения украинского общества и которые становятся мишенью дискриминационных коммуникативных стратегий и тактик. Замечено, что если языковые проявления предубеждений по отношению к социальным группам, выделенным по гендерному и национальному признаку, в определенной степени осознаны и исследованы на постсоветском пространстве, то дискриминационные установки по отношению к некоторым возрастным категориям, людям с нестандартной внешностью, физическими особенностями, определенным социальным слоям, одиноким людям, детям из неполных семей остаются без внимания лингвистов. Материалом послужили толковые словари современного украинского языка, тексты Интернет-СМИ и разговорная Интернет-речь 2000-х гг.*

***Ключевые слова:** язык вражды, стигматизированная социальная группа, предубеждения, дискриминация, дискриминационные коммуникативные стратегии и тактики.*

***Информация об авторе:** Черненко Анна Анатольевна – кандидат филологических наук; научный сотрудник Института филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Дискримінаційні комунікативні стратегії, спрямовані проти різних стигматизованих соціальних груп, як довів С. Колосов, мало різняться між собою [3]: це пряма вербальна агресія, звинувачення в суспільних проблемах, заклики до позбавлення громадянських прав та свобод, погрози й побажання смерті. При цьому, однак, варіюються топіки, в яких такі висловлювання зустрічаються, лексеми й фразеологізми, що виражають негативне ставлення до стигматизованого об'єкта; історія зародження відповідного упередження; аргументи на користь його легалізації. Оприятити й описати ці мовні феномени – значить, по-перше, зробити видимими для суспільства існуючі упередження щодо певної спільноти, по-друге – полегшити процес їхньої деконструкції і спростування. Так, беручи до відома контекст і мінусуючи специфічні смисли, обумовлені типом стигматизованого об'єкта, "жарти" про кухню як "належне" місце жінки правомірно вважати семантичним варіантом дискримінаційної сегрегації – обмеження свободи пересування і працевлаштування.

У цій статті, на підставі аналізу словників української мови, українських текстів Інтернет-ЗМІ та розмовного Інтернет-мовлення 2000-х рр., буде виокремлено типи мови ворожнечі відповідно до соціальних груп, проти яких вона спрямована.

Базований на досвіді Європи, Закон України 5207-17 від 30.05.2014 р. про Засади запобігання та протидії дискримінації в Україні забороняє необґрунтоване обмеження прав і свобод осіб "за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними" [2].

Не всі види дискримінації з цього переліку набули в Україні статусу об'єкта лінгвістичного дослідження як вияви мови ворожнечі. Найбільш вивченими є сексизми, що їх досліджували Н. Сидоренко [4], Л. Ставицька [5], О. Тараненко [6] та ін. Вивчають також мову ворожнечі, спрямовану проти національних меншин, але переважно медіа-фахівці ([1], [8] та ін.).

Між тим, тексти масової комунікації в Україні початку ХХІ ст. дають достатньо мовного матеріалу для виокремлення типів мови ворожнечі, які відповідають практично всім видам дискримінації, переліченим у цитованому Законі.

Сексизми¹.

Найбільш дослідженими наразі є мізогінічні сексизми – мова ворожнечі, спрямована проти жінок. Попри тривалу історію встановлення гендерного рівноправ'я, у тому числі мовного, до цього часу більшість стандартних форм офіційних документів в Україні передбачають вживання іменників загального, омонімічного формам чоловічого, роду на позначення працівниць-жінок: *професор, викладач, аспірант*, а не *професорка, викладачка, аспірантка* тощо. Це явище в українській мові окреслив О. Тараненко, назвавши його андроцентризмом [6]. Зустрічаються й дискурсивні сексизми: "*Я на роботі в одній кімнаті з трьома жінками сиджу, так тут молоко за шкідливість давати треба*" (MInf). До них відноситься створення дилеми, згідно з якою жінка може бути або жіночною і підлеглою чоловіку, або розумною та успішною, але з поганим характером; експлуатація "кухонної" теми: "*Д/ф "Франкфуртська кухня": винахід для сучасної жінки*" (УЛ) (закріплення кухарських обов'язків винятково за жінкою).

Починають ширитися сексизми, спрямовані проти чоловіків, – мізандризми (*баба, метаф., мужлан* тощо). На рівні індивідуального мовлення: "*Всі чоловіки сволочі. Кто НЕ сволочі – з тими нудно!*" (Zemlemer) та ін.

До сексизмів відносять і вияви гомофобії – упереджень проти людей із квір-, гомо- та бісексуальністю. Частково вони представлені в мові відомими номінаціями із принижуючою

---

¹ Автор не поділяє поглядів, висловлених у наведених прикладах, і цитує їх виключно з дослідницькою метою.

конотацією. Частково – в мовленні: "...як можна хворобу називати коханням. – Лікувати їх потрібно. – Електрошоком? – Думаю, це непоганий варіант" (ФІР).

Расизми

Расизмами ми називаємо вияви націоналістичного шовінізму. Лексико-фразеологічна система української мови має низку усталених ксенофобських найменувань: *хохол, москаль, кацап, жид, негритос* та ін. В сучасному розмовному мовленні, за попередніми спостереженнями, найпоширенішими є вияви упереджень проти китайців: "*Всі на одне лице*", "*Це мабуть вже помилка навіть для Китаю*" (Майдан). Лексема *Китай* стала означенням недорогого товару невисокої якості. Останнім часом спостерігаємо хвилю русофобії: "*...рашка – ракова опухоль на тілі землі*" (ВК) тощо. Різновидом расизмів є лінгвоцизми – збиткування над певною мовою (*собача мова, мова окупантів*). Не можна не звернути увагу й на вияви українофобії (*вышивата, свідомиты*). Але вони переважно російськомовні, тому слід щоразу з'ясувати, належать вони до мовного простору України чи є іноземною інформаційною інвазією?

Ейджизми

Вкоріненими в мовну систему, але недостатньо відрефлексованими є ейджизми – упередження щодо людей молодшого чи старшого віку [7]. Найочевидніший вияв ейджизму – асиметричне звертання *ти/Ви* однини до молодших та старших людей. Словник української мови "тішить" ейджизмами *стара карга, молоко на губах не висухло, стариган* та ін. В живому мовленні фіксуємо висловлювання на кшталт: "*Забери в бабусі паспорт!!*" (заклик до позбавлення громадянських прав). І зайве нагадувати, що ніхто не звертатиметься на зборах до неуважних співробітників так само, як дорослі часто звертаються до дітей: "*Закрий рота!*", "*Замовкніть!*" тощо.

Лукізми

Лукізми в мові є виявом упередженого ставлення до людей, чії зовнішні дані відрізняються від сучасних уявлень про красу. В українській мові є цілий арсенал відповідних номінацій та зразків народної "мудрості": *носатий, цибатий, миришавий, жінка без дури, як село без церкви* та багато ін. У сучасному мовленні фіксуємо не так багато лукізмів. Лексема *урод*, яка

могла би стати родовою для цього типу номінацій, вживається зазвичай з уточненням *моральний*. У фокусі негативної оцінки справжніх лукізмів найчастіше опиняється повнота, яка подеколи асоціюється із можновладцями радянської формації: *"Якими би кльовими не були українські письменники, з високими думками та ідеалами, все одно з'явиться пузатий чоловік та зробить все по-своєму"* (Open.ua 8.04.2013).

Ейблізми

Ейблізми – це мовні вияви упереджень до людей із обмеженими фізичними можливостями та психічними хворобами. У лексико-фразеологічній системі української мови наявні ейблізми на кшталт: *криворукий, калічний, безрукий* та ін. В українських мас-медіа вдалося зафіксувати лише одиничні непрямі ейблізми – метафоричні вживання найменувань фізичних недоліків: *сліпий, глухий* – на позначення неуважних, байдужих людей (*"...ти що сліпа, чи ти не бачиш що в тебе за спиною прям роман краціо подружки"* (ask.fm)). *Безрукими, криворукими* називають немайстерних людей, хоча відомі випадки, коли люди, не маючи рук, обходилися ногами чи ротом.

Менталізми

Менталізми спрямовані проти людей з недостатньо високим, на погляд мовця, коефіцієнтом інтелекту: *ідіот, дебіл, не гальмує, тупий* тощо. До менталізмів зараховуємо й висловлювання т.зв. грама-наці – тих, хто формує своє ставлення до оточуючих залежно від рівня їхньої грамотності: *"Азаров або не хоче вивчити мову, або не може. Якщо правильним є друге твердження, то така людина не здатна ні на що через свою недолугість"* (UN). Менталізмом, який вказує на обмежене критичне мислення, можна вважати окаціоналізм *зомбі* на позначення опонентів, які не сприймають твоїх аргументів.

Класизми

Тема соціальної нерівності після розпаду СРСР стала "немодною", але посилення лібералізму в економіці та її кризовий стан сприяв загостренню класової боротьби й збільшенню кількості класизмів у мовленні. Класизмами ми називаємо не лише мовні засоби негативної оцінки груп певного майнового стану (*чернь, плебс, бидло, бомжі* – з одного боку, *золотоунітазні* – з іншого), але й стигматизацію певних професій (*училка, тупий боксер, лікарі-м'ясники*). Прикметним є

поширення фразеологізованого виразу "Якщо ти такий розумний, то чому бідний?", що, разом із приписуванням соціально незабезпеченим верствам таких рис, як лінощі, п'янство та ін., легітимізує упослідження цієї групи: "А ти як хотів, все життя ваньку валяти і щоб у тебе все було? Комунізм давно минув" (УП, 6.03.2015).

Локалізми

Локалізми – мовні засоби вираження упередження до мешканців певної місцевості чи населеного пункту – межують із класизмами та менталізмами. Зазвичай йдеться про опозицію "престижний – непрестижний", яка активізує протиставлення за рівнем доходів, освіти, культури. В Україні поширеними були й поки залишаються актуальними дихотомії "село – місто" (іронічне *село і люди*, "...так ти тупе і нічого не зрозумів, а чому? тому що тупе село" (ЗИК)), "провінція – столиця" ("*Як добре, що дівчина з іваничівського району знайшла відповідь та доносить людям*" (СВ)); "спальні райони – середмістя". В Києві останнє протиставлення виявляється у створенні образу елітного Печерська, особливо Липок (див. актуалізацію сем 'престижний', 'комфортний', 'дорогий' у сполученнях *оболонські липки, ірпінські липки*) та асоційованою із нижчими соціальними верствами Троєщиною: "...*фото сорокарічної інтелектуалки*" – *та чи є зараз такі? ... як не озирнись кругом – одна "трощина" у всіх сенсах*" (УП, 11.09.2013).

Матримоніалізми

Матримоніалізми – термін, який ми пропонуємо для позначення виявів у мові та мовленні упереджень щодо родинного статусу. В Україні за цією ознакою об'єктом упосліджень традиційно ставали діти із родин з одним батьком/матір'ю (зневажливе *байстрюк*, ярлик *безбаченко* як пояснення поганої поведінки дитини), одинаки старшого віку (*бірюк, синя панчоха, стара діва*), особливо з дітьми: "... *про розлучених жінок з дітьми... хлопцеві будуть капати* " *та вона з причепом, нашо тобі така*" (Сімейка).

Таким чином, у лексико-фразеологічній системі української мови та сучасному мас-медійному й розмовному Інтернет-мовленні наявні такі види мови ворожнечі, залежно від об'єкта стигматизації: сексизми, расизми (серед них – лінгвоцизми),

ейджизми, лукізми, ейблізми, менталізми, класизми, локалізми, матримоніалізми. Кожен із них має стати об'єктом окремого, детального вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбачова О. Мова ворожнечі : ксенофобія чи безладність / О. Горбачова // Інститут масової Інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://olden.imi.org.ua/content/20.08.2008>.
2. Закон України 5207-17 від 30.05.2014 р. про Засади запобігання та протидії дискримінації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.
3. Колосов С. А. Конструирование социальной ненависти в дискурсе : дис... к. филол. н., 10.02.19 / С. А. Колосов. – Тверь : ТГУ, 2004. – 156 с.
4. Сидоренко Н. Гендерні ресурси сучасних мас-медіа [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. за напрямом "Журналістика та інформація" / Н. Н. Сидоренко, А. Волобуєва, Н. Остапенко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2012. – 111 с.
5. Ставицька Л. Гендерні стереотипи в сучасній мовній свідомості: за даними асоціативного експерименту зі словами *мати, батько* / Л. Ставицька // Дивослово. – 2005. – №6. – С. 45-50.
6. Тараненко О. О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 3-25.
7. Черненко Г. А. Мовне обличчя ейджизму: до постановки проблеми / Г. А. Черненко // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка : Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К., 2012. – С. 42-44.
8. ІРС. Информационный пресс-центр // Мониторинг СМИ [Електронне видання]. – Режим доступу : <http://ipc.org.ua/monitoring-smi/>. Не датовано.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВК – В контакте. Дмитро Крук. Персональний блог 7.02.2015.
 Майдан – Майдан. 10.07.2003.
 СВ – Слово Волині. 10.02.2012.
 Сімейка – Сімейка. Родинний форум. 10.03.2011.
<http://forum.mamusi.org.ua/viewtopic.php?f=254&t=3720&start=10>.
 УП – Українська правда.
 ФІР – Філософія і релігієзнавство. 29.05.2013. –
<http://tureligious.com.ua/chy-mayut-shans-homiky-popasty-v-raj/>.
 ask.fm – ask.fm. – <http://ask.fm/id175377181/answer/108669574662>.

- Minf – Marichka.info. – <http://marichka.info/content/okh-vzhe-tsi-zhinki>.
Open.ua – <http://open.ua/openpeople/interview/open-people-irena-karpa/>.
Z – Статуси про хлопців // Zemlemer. <http://www.zemlemer-67.ru/ua/2010-06-16-16-35-01/1552-2010-11-30-19-23-13>.
UN – Українські новини. 09.02.2011. –
UA – Новини. 27.04.2014 // UA Перший. –
<http://1tv.com.ua/news/channel/60589>.
ZIK – ZIK. 4.02.2012. – <http://zik.ua/ua/analytics/2012/02/04/332220>.

REFERENCES

1. Horbachova O. *Hate language : xenophobia or carelessness* [Mova vorozhnechi : ksenofobia chy bezladnist'?] / O. Horbachova // Instytut masovoji informatsiji [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://olden.imi.org.ua/content/.20.08.2008>.
2. *Law of Ukraine 5207-17 30.05.2014 about prevention and countering discrimination in Ukraine* [Zakon Ukrainy 5207-17 vid 30.05.2014 r. pro Zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.
3. Kolosov S.A. *Constructing of social hate in a discourse* [Konstruivaniie social'noi nienavisti v diskursie] : dis... kand. filol. nauk, 10.02.19 / S. A. Kolosov. – Tver` : TGU, 2004. – 156 s.
4. Sydorenko N. *Gender recourses of modern mass media* [Genderni resursy suchasnykh mas-media] / N. Sydorenko, A. Volobuieva, N. Ostapenko. – K. : VPTS Kyivskyi universytet, 2012. – 111 s.
5. Stavyska L. *Gender stereotypes in modern language conciseness : by the results of associative experiments with the words maty, bat'ko* [Genderni stereotypy v suchasni movni svidomosti : Za danymy asociativnoho eksperymentu zi slovamy maty, batko] / L. Stavyska // Dyvoslovo. – 2005. – № 6. – S. 45-50.
6. Taranenko O. O. *The androcentric principle in the system of language coordinates and modern gender movement* [Pryncyp androcentryzmu v systemi movnykh koordynat i suchasnyi gendernyi rukh] / O. O. Taranenko // Movoznavstvo. – 2005. – № 1. – S. 3-25.
7. Chernenko H. *Language face of ageism : the problem formulation* [Movne oblychchia eidzhizmu: do postanovky problemy] / Hanna Chernenko // Visnyk KNU im. T. Shevchenka : Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka. – K., 2012. – S. 42-44.
8. *IRS. Information press-center*. [IRS. Informatsionnyi press-tsentr] // Monitoring SMI [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ipc.org.ua/monitoring-smi/>.